

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ยุทธศาสตร์ การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มุ่งเตรียมคนให้พร้อมรับการ เปลี่ยนแปลง โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพคนไทยทุกช่วงวัยให้มีภูมิคุ้มกันเพื่อเข้าสู่ สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเสริมสร้าง ศักยภาพของคนในทุกมิติให้มีความพร้อมทั้งด้านร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง มีสติปัญญาที่รอบรู้ และมีจิตใจที่สำนึกในคุณธรรม จริยธรรม มีความเพียร และรู้คุณค่าความเป็นไทย (สำนักงาน คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2554 : 23) และยุทธศาสตร์การจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ส่งเสริมให้ประชาชนทุกภาคส่วนนำหลัก ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิต เพื่อเป็นต้นแบบของสังคมที่เป็นมิตรกับ สิ่งแวดล้อมและปลูกฝังแนวคิดให้เกิดความตระหนักว่าทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมถือฤต่อการ อยู่รอดและการพัฒนาของสังคมมนุษย์ รวมทั้งสร้างค่านิยมการบริโภคที่ยั่งยืนให้เป็นบรรทัด ฐานของสังคม โดยใช้หลักศาสนา วัฒนธรรมและประเพณี การดำรงชีวิตตามวิถีไทยเป็น เครื่องมือ เพื่อปลูกฝังค่านิยมการบริโภคอย่างพอเพียง และรณรงค์ให้เกิดการปรับเปลี่ยน ทศนคติในการบริโภค โดยคำนึงถึงความพอดีของการบริโภคที่ยั่งยืนบนฐานภูมิปัญญาดั้งเดิม ((สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2554 : 112) ซึ่งยุทธศาสตร์ที่ กล่าววามุ่งพัฒนาคนให้มีคุณภาพด้วยการเรียนรู้ มีความตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรและ สิ่งแวดล้อมที่มีการถือฤต่อการดำเนินชีวิตของคน

สถานการณ์ของประเทศไทยในปัจจุบัน มีอาจหลีกเลี่ยงได้ที่จะต้องเผชิญกับกระแส โลกาภิวัตน์ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม และ สิ่งแวดล้อม โดยที่ความจริงคนไทยยังไม่พร้อมที่จะรับความเปลี่ยนแปลงมากนัก ดังจะเห็นได้ จากปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่วิกฤตเศรษฐกิจ ปีพ.ศ. 2540 ที่สะท้อนให้เห็นว่า ประเทศไทยยังขาดความรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง หลงระเริงไปกับสิ่งถาบถวย หรือกล่าวได้ว่า ยัง ขาดภูมิคุ้มกันที่ดี ทำให้เกิดปัญหาด้านการดำรงชีวิต โดยเฉพาะการดำรงชีวิตด้วยปัจจัยสี่ของ

คนเกิดการเปลี่ยนแปลงไป ไม่จะเป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค โดยเฉพาะ ค่านิยมด้านการบริโภคสิ่งต่าง ๆ ของคนไทยทั้งในเมืองใหญ่หรือในชนบท ไม่ว่าจะเป็ นวิธีการ กิน การใช้ การอยู่ จากที่เคยดำรงชีวิตโดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติที่มีในท้องถิ่น เริ่มมีการใช้ สิ่งมาทดแทนเพราะทรัพยากรถูกทำลาย ดังจะเห็นจากวิธีการรับประทานอาหารประเภทงาน เดียว รับประทานอาหารที่ไม่มีประโยชน์ ซื่อเสื้อผ้าที่ผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรม สร้างบ้าน คอนกรีตและรักษาโรคด้วยยาแผนปัจจุบัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ นอกจากทำให้วิถีชีวิตของคน โดยเฉพาะคนชนบทที่อาศัยปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิตเปลี่ยนไป ยังส่งผลต่อทรัพยากร สิ่งแวดล้อมของชุมชน เมื่อทรัพยากรในชุมชนถูกใช้โดยไม่มีการบำรุงรักษา จึงส่งผลให้มี จำนวนไม่เพียงพอต่อการนำไปใช้ ทำให้ชุมชนขาดความเข้มแข็ง คนในชุมชนไม่สามารถ พึ่งพาตนเองได้ ต้องอาศัยปัจจัยภายนอก ซึ่งต้องใช้เงินเป็นปัจจัยหลักในการดำเนินชีวิต

สถานการณ์ดังกล่าวทำให้ชุมชนไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ คนในชุมชนไม่สามารถ ดำรงชีวิตบนรากฐานภูมิสังคมของตนเองในปัจจุบัน ดังนั้นสิ่งที่คนในระดับชุมชน ต้องตระหนักคือ ทุกคนต้องดำเนินชีวิตและสร้างภูมิคุ้มกันตนเองต่อการเปลี่ยนแปลง สามารถ ดำรงชีวิตอย่างสมดุล ((สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2554 : 43) ปัจจัยที่ส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งหลาย ๆ ชุมชน ได้ดำเนินชีวิตด้วยการนำหลัก ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ ซึ่งสอดคล้องกับการดำเนินงานของ โครงการชีวิตวิถี เพื่อการ พัฒนาอย่างยั่งยืน ของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ) ที่ได้ นำแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจ พอเพียง มาส่งเสริมวิถีชีวิตของคนไทย ทำให้ประชาชนพอมีพอกิน และพึ่งพาตนเองได้ นอกจากนั้นการเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีเหตุมีผลในการร่วมกันแก้ปัญหาของคนในชุมชนก็เป็น ทิศทางหนึ่ง ที่จะทำให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งการดำรงชีวิตที่เกื้อกูลกับธรรมชาติ โดยการ สร้างความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาดั้งเดิมให้เกิดขึ้นใหม่ และสามารถนำความรู้จากภายนอกมา พัฒนาเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ๆ ที่สามารถจัดการกับทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนได้ (ปราณี โนนจันทร์และคณะ. 2551 : 283) ทำให้เกิดคุณค่าในการนำทรัพยากรมาใช้ให้เกิดประโยชน์ อย่างยั่งยืน

การที่ชุมชนไม่สามารถพึ่งตนเองได้นั้น ระบบการศึกษาที่มีส่วนที่จะทำให้ชุมชนเกิด ความเข้มแข็ง ซึ่งสถาบันการศึกษาในปัจจุบันก็เปลี่ยนไป ในอดีตการศึกษาจะสัมพันธ์ เชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับสถาบันครอบครัวและสถาบันทางศาสนา เพื่อให้เด็กและเยาวชนมี ความรู้คู่จริยธรรม สามารถการดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคม แต่ปัจจุบันมุ่งเน้นเนื้อหาวิชา ให้มีความสำคัญกับใบรับรองเพื่อจบการศึกษามากกว่าความรู้ที่จะนำมาปฏิบัติจริง การเรียนการ

สอนเน้นการท่องจำมากกว่าความเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้ ไม่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของคนในสังคม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2554 : 16) ระบบการเรียนการสอนที่แยกส่วนเนื้อหาวิชา ไม่เชื่อมโยงกับสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน ส่งผลให้ผู้เรียนไม่เห็นความสำคัญของสิ่งต่าง ๆ ในชุมชนตนเอง ไม่สามารถนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ แม้แต่การเรียนการสอนสาขาวิทยาศาสตร์ก็เช่นกัน ระบบการเรียนแบบเดิมยังไม่เอื้อต่อการสร้างฐานความคิดและทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ให้แก่ครู นักเรียนและคนในสังคม โดยเฉพาะชุมชนระดับท้องถิ่น (ขวัญใจ อินทร์ศิริพงษ์. 2547 : 1) ทักษะที่เรียนไม่สามารถที่จะนำพาให้ดำเนินชีวิตได้ตามสภาพความเป็นจริง จึงส่งผลให้คนในชุมชนขาดการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ เพราะการศึกษา ขาดการให้ความสำคัญของท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน

เพื่อให้เด็กเกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของตนเอง จึงมีความจำเป็นต้องคืนภูมิปัญญาไทยกลับคืนสู่การศึกษาของชาติ เพราะการจัดการศึกษาไทยทอดทิ้งของดีที่ประเทศเรามีอยู่คือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หรือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” หรือ “ภูมิปัญญาไทย” (รุ่ง แก้วแดง. 2541 ข : 65) ซึ่งสอดคล้องกับ อุทัย ดุลยเกษม (2540 : 62) ที่กล่าวสรุปไว้ว่าการนำเขาระบบคิดจากสังคมอื่นเข้ามาแทนที่ระบบคิดและรากฐานภูมิปัญญาของเรานั้นได้ก่อให้เกิดความเสียหายแก่สังคมไทยอย่างมหาศาล เพราะระบบคิดใหม่ที่ “นำเข้า” มาและรับการปลูกฝังลงบนแผ่นดินไทยนั้น ทำให้คนไทยตกเป็นทาสทางปัญญาของคนในสังคมอื่นอย่างถาวรตัวแทบไม่ขึ้น ทำให้เห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความสำคัญที่จะนำมาพร้อมร่วมจัดกระบวนการเรียนรู้ของเด็กในแต่ละชุมชน

ปรากฏการณ์ที่กล่าวมามีผลกระทบต่อสังคมทุกระดับ ชุมชนบ้านเม่นใหญ่เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เช่นเดียวกับหลาย ๆ ชุมชน ชุมชนบ้านเม่นใหญ่เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้ตัวจังหวัด มีระยะทาง 10 กิโลเมตร การคมนาคมเดินทางได้สะดวก อาชีพประชากรคือการทำนาและรับจ้าง พื้นที่เป็นที่ราบทำนา มีห้วยหนองและพื้นที่ป่าชุมชน สำหรับหาอาหาร ในอดีตช่วงก่อนปีพ.ศ. 2520 ชุมชนบ้านเม่นใหญ่มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ วิถีชีวิตของคนในชุมชนผูกพันพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย คนในชุมชนมีวิธีการใช้ทรัพยากรอย่างมีคุณค่า ชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าวที่ว่า ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว และคนในชุมชนยังดำเนินชีวิตอย่างเป็นเหตุมีผล ดังเช่นในฤดูฝนชาวบ้านหาอาหารประเภทปลาได้จำนวนมากจนทำให้เหลือรับประทาน ชาวบ้านจะมีวิธีการนำปลามาถนอม

อาหารเพื่อให้มีกินในฤดูแล้ง ประเภทหน่อไม้ก็นำมาแปรรูปเป็นหน่อไม้คอง หรือถ้าคนในชุมชนไม่สบายจะมีป่าโคกหนองแสบงสำหรับเป็นห้องจ่ายยาของชุมชนที่สามารถเข้าไปเก็บยาสมุนไพรมาใช้ทำการรักษาโรคต่าง ๆ เพราะในชุมชนมีองค์ความรู้ของภูมิปัญญาอย่างหลากหลาย ที่เกิดจากการสั่งสมสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ จากรุ่นสู่รุ่น คนในชุมชนสามารถนำความรู้ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงควบคู่ไปกับความเป็นอยู่ของชุมชนอย่างมีความสอดคล้อง เกิดการคงอยู่แบบยั่งยืนของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น รวบรวมภูมิปัญญาเชิงระบบวิทยาศาสตร์มาอธิบายวัฒนธรรมประเพณีของสังคมในท้องถิ่น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งสำหรับการแก้ไขปัญหาและพัฒนาท้องถิ่น ที่ส่งผลให้คนในอดีตสามารถที่จะพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งสอดคล้องกับสมชาย ธนสินชยกุลและคณะ (2549 : 89)

องค์ความรู้ของคนในชุมชนบ้านแม่ไร่ใหญ่ ดำเนินผ่านการคิดอย่างเป็นเหตุ มีผลผ่านกระบวนการค้นหา ทดลองใช้ และสรุปผลการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ในการดำรงชีวิตตามวิถีของชุมชน เพื่อใช้เป็นปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิต แสดงให้เห็นว่าคนในชุมชนเริ่มใช้ทักษะการสังเกต การคาดคะเน การทดลองเพื่อหาคำตอบ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้ผ่านการลงมือทำหลาย ๆ ครั้ง ครั้งแล้วครั้งเล่าจากการปฏิบัติจริง จนเกิดผลที่คงที่แน่นอน สั่งสมเป็นองค์ความรู้ที่สามารถเผยแพร่และนำความรู้มาใช้ในการดำรงชีวิตได้อย่างสมดุล จึงถือว่าคนในสมัยอดีตรู้จักที่จะนำวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้หาคำตอบ แต่เป็นวิทยาศาสตร์ชุมชนที่ไม่ต้องผ่านห้องปฏิบัติการทางเคมีใด ๆ เพียงแต่ใช้ตัวคนผู้ปฏิบัติลงมือปฏิบัติจริง เกิดเป็นความรู้ที่ฝังลึกในตัวของคนที่ได้ผ่านการปฏิบัติจริง และสามารถนำองค์ความรู้เหล่านั้นมาบอกเล่าและเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนสืบต่อกันมา แต่เมื่อปี พ.ศ. 2520 ความเจริญทางด้านวัตถุเริ่มเข้ามาถึง เริ่มมีถนน มียานพาหนะทำให้การสัญจรไปมาได้สะดวก เริ่มมีไฟฟ้าในหมู่บ้าน เมื่อความเจริญเริ่มมาถึงความเป็นอยู่ของชุมชนเริ่มเปลี่ยนไป (ทองสัน แก้วหานาม. 2554 : สัมภาษณ์) คนในชุมชนรู้จักการซื้อ-ขาย สิ่งของที่เคยแบ่งปันเพื่อนบ้านข้างเคียงก็จะเกิดการซื้อ-ขายขึ้น คนในชุมชนเริ่มให้ความสำคัญกับวัตถุสิ่งของ จนกลายเป็นวัตถุนิยม การดำรงชีวิตของคนในชุมชนต้องใช้เงินในการบริโภคปัจจัยสี่มากขึ้น จนวิถีชีวิตของคนในชุมชนถูกกลืนด้วยการดำเนินชีวิตที่อยู่บนการใช้เงิน การดำเนินวิถีชีวิตของคนในชุมชนรุ่นต่อ ๆ มาขาดการนำความรู้ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้เชื่อมโยงกับวิถีการเรียนรู้แบบมีกระบวนการอย่างสอดคล้องควบคู่ไปกับความเป็นอยู่ของชุมชนในท้องถิ่นมาสืบทอดและขาดการปลูกฝังค่านิยมการดำรงชีวิตแบบเกื้อกูลกับธรรมชาติและบริบทของตนเองอย่างเหมาะสมและพอเพียง ภูมิ

ปัญญาพื้นบ้านทุกสาขาได้รับการสืบทอดมาสู่อนุชนรุ่นหลังน้อย ทำให้ชุมชนยุคปัจจุบันขาดความเข้มแข็ง เนื่องจากไม่สามารถพึ่งตนเอง (ทัศน ทัศนียานนท์. 2547 : 95)

ปัจจุบันถึงแม้วิถีชีวิตของคนชุมชนบ้านเม่นใหญ่จะมีความเจริญจะเข้ามา แต่สิ่งที่เหลือให้เห็นความเป็นชุมชนบ้านเม่นใหญ่ คือชุมชนยังมีวิถีชีวิตแบบชาวชนบท มีภูมิปัญญาที่สั่งสมกันมาอย่างยาวนานในตัวบุคคลที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ของคนในชุมชนซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น โดยเฉพาะองค์ความรู้ด้านปัจจัยสี่เพื่อการดำเนินชีวิต คนในชุมชนยังมีองค์ความรู้ที่หลากหลาย ชุมชนเห็นความสำคัญและเกิดความตระหนักที่จะให้เกิดการอนุรักษ์และถ่ายทอดให้รุ่นลูกหลานของชุมชนบ้านเม่นใหญ่ได้นำกลับมาทำประโยชน์เพื่อการดำรงชีวิตที่เหมาะสมกับตนเอง (ชาวี พลสมชัย. 2554 : สัมภาษณ์) โดยเชื่อว่าการถ่ายทอดความรู้ด้วยกระบวนการเรียนรู้จากรุ่นสู่รุ่น สามารถทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนาส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง คนรุ่นต่อ ๆ ไปสามารถอยู่แบบพึ่งพาตนเองได้ โดยเฉพาะการถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้ให้เด็ก เยาวชนที่อยู่ในวัยเรียนนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้จริง เกิดเป็นองค์ความรู้ที่ทำให้ตนเองสามารถดำรงชีวิตอยู่กับสภาวะปัจจุบันได้อย่างสมดุลและยั่งยืน สอดคล้องกับแนวคิดของ Nygren (1999 : 267-288) ที่แสดงให้เห็นว่าองค์ความรู้สามารถเปลี่ยนแปลงได้ในแต่ละสถานการณ์ มีการเรียนรู้ตลอดเวลา เมื่อสถานการณ์ของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย การผสมผสานการเรียนรู้จากหลากหลายองค์ความรู้และต่อเนื่อง โดยเฉพาะความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้ของกลุ่มคนที่แตกต่างกันทางวัฒนธรรมแต่มีการติดต่อสัมพันธ์กัน ทำให้เกิดองค์ความรู้ที่แตกต่างกันตามชนชั้น ศาสนา การเมืองท้องถิ่น ชาติพันธุ์ เพศความเป็นเครือญาติ และประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ที่สามารถประยุกต์ให้เข้ากับยุคสมัย โดยกลั่นกรองความรู้ผ่านกระบวนการสังเคราะห์ หยิบยืม และแลกเปลี่ยนเพื่อเอามาใช้ ทำให้มีรูปแบบที่หลากหลายและผสมผสานกับองค์ความรู้ใหม่ที่เข้ามาในท้องถิ่นและความเชื่อหรือมุมมองใหม่ๆ ที่คนหยิบยืมแล้วผสมกับความคิดเดิมเพื่ออธิบายสถานการณ์ใหม่ในแต่ละพื้นที่

การจัดการศึกษาในปัจจุบันการจัดการกระบวนการเรียนรู้ยังขาดความเชื่อมโยงความรู้สู่การนำไปดำเนินวิถีชีวิตจริงของนักเรียน การจัดการศึกษาแปลกแยกจากชุมชน การศึกษาไม่ได้ทำให้เกิด 3 สิ่ง คือ การเรียนรู้แล้วรู้จักตนเอง การเรียนแล้วเข้าใจเพื่อนมนุษย์และสาม และ การเรียนแล้วเข้าใจความเป็นจริงที่ซับซ้อนเป็นพลวัต เป็นผลทำให้คนที่เติบโตมาขาดความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับสังคมและสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัว (สิริลักษณ์ ยัมประสาพร. 2548 : 68) เด็กในชุมชนไม่สามารถที่จะดำรงชีวิตแบบพึ่งพาธรรมชาติได้ โรงเรียนบ้านเม่นใหญ่เป็นสถานศึกษาหนึ่งที่มีมองเห็นความสำคัญของการจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่ให้แก่เด็กนักเรียนได้เรียนรู้

ผ่านองค์ความรู้ของภูมิปัญญาและสามารถนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน มีการจัดกระบวนการเรียนรู้โดยผ่านการถ่ายทอดความรู้และดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้ของชุมชน โดยมีภูมิปัญญามาร่วมถ่ายทอดความรู้ ส่งเสริมให้นักเรียนเห็นคุณค่าขององค์ความรู้ในชุมชนที่สามารถพัฒนานักเรียนทั้งด้านความรู้ ทักษะการดำเนินชีวิตภายใต้สภาพการเปลี่ยนแปลงและสิ่งที่อยู่ใกล้ตัว จากผลการดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้โดยวิธีดังกล่าวอย่างต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลา 3 ปีการศึกษา (ปีการศึกษา 2551-2553) ส่งผลให้เป็นที่ยอมรับว่าเป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ครอบคลุมทั้งด้านสติปัญญา สังคม และกระบวนการการคิด และการแก้ปัญหา ทำให้นักเรียนได้ปฏิบัติจริง เกิดทักษะกระบวนการเรียนรู้และสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ส่งผลให้ได้รับรางวัลวิธีปฏิบัติการสอนที่เป็นเลิศ (Best Practic) กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ในระดับดีเยี่ยม ของเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา มหาสารคาม เขต 1 และได้รับการคัดเลือกเข้าร่วม โครงการนวัตกรรมสร้างสรรค์การเรียนรู้ ของสำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (สสค.) ในปีการศึกษา 2554 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการจัดกระบวนการเรียนรู้วิทยาศาสตร์กับองค์ความรู้ของภูมิปัญญาเชื่อมโยงกับชุมชนไม่แยกส่วนและแยกตัวออกจากชุมชน เกิดการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ที่มีความเชื่อมโยงระหว่างศาสตร์ ระหว่างวิถีชีวิต และระหว่างมิติต่าง ๆ ของสังคมและวัฒนธรรม (สุชาติา ชินะจิตร์. 2547 : 65) สามารถพัฒนาเด็กนักเรียนที่เป็นพลังของชุมชนในอนาคต ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนตามวิถีของชุมชน มีภูมิคุ้มกันที่จะส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนได้เป็นอย่างดี

ดังนั้นการนำสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นอันได้แก่ภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ที่เป็นรากฐานในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน และวิทยาการต่าง ๆ มาผสมผสานถ่ายทอดด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้จากองค์ความรู้ที่เหมาะสม ทำให้ชุมชน ครู นักเรียน มีความเข้าใจในเรื่องราวของท้องถิ่นมากขึ้น และสามารถนำผลที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหา หรือพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนได้ (ประภา เหล่าสมบูรณ์และคณะ. 2548 : 1) และเพื่อให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในยุทธศาสตร์การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน และยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ให้คนในชุมชนมีวิถีชีวิตแบบพอเพียง สามารถดำเนินชีวิตที่พึ่งพาตนเองได้ เกิดภูมิคุ้มกันไม่หลงทางไปกับกระแสการเปลี่ยนแปลง จึงจำเป็นต้องมีการปลูกฝังกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นวิถีชีวิตจริงตั้งแต่วัยเด็ก สิ่งที่ถูกฝังจึงจะยั่งยืน ผู้วิจัยจึงเห็นว่ารูปแบบกระบวนการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ชุมชน จะเป็นรูปแบบหนึ่งที่จะทำให้เกิดการพัฒนา

ท้องถิ่น ทำให้เด็กนักเรียนในชุมชนเกิดจากกระบวนการคิดแบบมีเหตุ มีผล ใช้ทักษะต่างๆ
 อย่างเป็นระบบด้วยตัวเอง เชื่อมโยงการดำเนินชีวิตกับสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับธรรมชาติ
 อย่างสมดุลภายใต้บริบทของชุมชน โดยใช้หลักศาสนา วัฒนธรรมและประเพณี การดำรงชีวิต
 ตามวิถีไทย จึงจะส่งผลให้คนในชุมชนมีวิถีชีวิตแบบพึ่งพาตนเองได้ และสามารถดำรงชีวิต
 ภายใต้การเป็นมิตรกับทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน

โจทย์วิจัย

1. โจทย์วิจัยหลัก

รูปแบบการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ชุมชน เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น เป็นอย่างไร

2. โจทย์วิจัยรอง

2.1 ปรากฏการณ์การดำรงชีวิตของคนในชุมชนบ้านเม่นใหญ่ด้วยวิทยาศาสตร์
 ชุมชนมีเปลี่ยนแปลงตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันอย่างไร

2.2 ชุดความรู้วิทยาศาสตร์ชุมชน ที่มีความสอดคล้องและเหมาะสมกับชุมชน
 บ้านเม่นใหญ่มีอะไรบ้างและมีการจัดการชุดความรู้วิทยาศาสตร์ชุมชน ให้เหมาะสมกับคนใน
 ชุมชนบ้านเม่นใหญ่อย่างไร

2.3 รูปแบบกระบวนการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ชุมชน เพื่อการพัฒนาของคนใน
 ชุมชนบ้านเม่นใหญ่เป็นอย่างไร

2.4 ผลการจัดการกระบวนการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ชุมชน เพื่อการพัฒนาของคนใน
 ชุมชนบ้านเม่นใหญ่เป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปรากฏการณ์การดำรงชีวิตของคนในชุมชนบ้านเม่นใหญ่ด้วย
 วิทยาศาสตร์ชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

2. เพื่อจัดการชุดความรู้วิทยาศาสตร์ชุมชน ที่มีความสอดคล้องและเหมาะสมกับคน
 ในชุมชนบ้านเม่นใหญ่

3. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ชุมชน เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น

4. เพื่อศึกษาผลการใช้กระบวนการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ชุมชน เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

วิทยาศาสตร์ชุมชนในด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรคและที่อยู่อาศัย

2. ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมาย

2.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีชุดความรู้วิทยาศาสตร์ชุมชน เป็นผู้ที่มีความรู้เป็นอย่างดี โดยเป็นผู้ที่เคยปฏิบัติหรือนำความรู้วิทยาศาสตร์ชุมชน มาใช้อยู่เป็นประจำ ซึ่งบุคคลที่มีคุณสมบัติดังกล่าวในชุมชนบ้านเม่นใหญ่ได้แก่

2.1.1 นางชารี พลสมชัย มีชุดความรู้เรื่อง การทอผ้า การย้อมผ้าด้วยสี

ธรรมชาติ

2.1.2 นายไพบุลย์ เพชรไพฑูรย์ มีชุดความรู้เรื่อง การทำไร่นาสวนผสม

2.1.3 นางสุกัญญา ลาจ้อย มีชุดความรู้เรื่อง ถนอมอาหาร การทำกุ้งจ่อม

อาหารพื้นบ้าน

2.1.4 นายเคน บัวลาด มีชุดความรู้เรื่อง พืชสมุนไพรในการใช้รักษาโรค

2.1.5 นายเสถียร คณาศรี มีชุดความรู้เรื่อง เทคนิคการทำมาากิน การก่อสร้าง

บ้าน

2.1.6 นางนวล ภาแก้ว มีชุดความรู้เรื่อง การทอผ้าทั้งผ้าฝ้าย ผ้าไหม การ

ย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติ

2.1.7 นางใส เทียมจันทร์ มีชุดความรู้เรื่อง การทอผ้า การย้อมผ้าด้วยสี

ธรรมชาติ

2.2 นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 โรงเรียนบ้านเม่นใหญ่ ปีการศึกษา 2555

จำนวน 22 คน

2.3 ครูผู้สอนวิทยาศาสตร์ระดับ ป.5-ป.6 โรงเรียนบ้านเม่นใหญ่ จำนวน 2 คน

3. ขอบเขตด้านพื้นที่วิจัย

3.1 พื้นที่ขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ คือ เครือข่ายวิทยาศาสตร์ชุมชน จังหวัด

มหาสารคาม

3.2 พื้นที่ขับเคลื่อนนวัตกรรม คือ ชุมชนบ้านเม่นใหญ่

4. ขอบเขตด้านเวลา

เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2555 - พฤษภาคม 2556 รวมระยะเวลา 1 ปี

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. วิทยาศาสตร์ชุมชน หมายถึง องค์ความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนบ้านเม่นใหญ่ ที่สามารถอธิบายผ่านการเป็นเหตุ มีผล ผสมผสานกับความรู้สมัยใหม่ และนำไปจัดการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ที่สามารถนำไปใช้ดำเนินชีวิตได้ตามบริบทของชุมชน ในงานวิจัยนี้ประกอบด้วย 3 ด้าน ได้แก่ อาหาร การย้อมสีจากธรรมชาติและพืชสมุนไพร

3. กระบวนการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ชุมชน หมายถึง ลำดับการจัดการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ชุมชนโดยจัดนอกโรงเรียน ด้วยขั้นตอน 6 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นรู้เหตุ ขั้นรู้ผล ขั้นรู้ตน ขั้นรู้กาล ขั้นนำไปประยุกต์ใช้ ขั้นสร้างภูมิคุ้มกัน โดยมีเนื้อหาสาระด้านอาหาร การย้อมสีจากธรรมชาติและพืชสมุนไพรของคนในชุมชนบ้านเม่นใหญ่

4. ชุดความรู้ หมายถึง การสังเคราะห์ข้อมูลที่มีความสัมพันธ์กันจากการเรียนรู้ เกิดการสังสมเป็นองค์ความรู้ใหม่ และนำไปใช้ผ่านกิจกรรมการขับเคลื่อนความรู้ ด้วยการปฏิบัติจริง ของภูมิปัญญาท้องถิ่น

5. การถ่ายทอดความรู้ หมายถึง การส่งต่อความรู้ ทักษะและค่านิยม ของภูมิปัญญา โดยการบอกเล่า อธิบาย การให้ดูสิ่งของจากตัวอย่าง การทำหรือสาธิตให้ดู การให้ทดลองฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง

6. การจัดการความรู้ หมายถึง การรวบรวมความรู้ที่ชัดเจนและเป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีขั้นตอน เพื่อสร้างและใช้ความรู้ในกระบวนการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ชุมชนของกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่นักเรียน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง

7. ชุมชน หมายถึง หมู่บ้านที่เป็นเขตบริการของโรงเรียนบ้านเม่นใหญ่ 5 หมู่บ้าน ซึ่งประกอบด้วยประชากรที่มีกิจกรรมด้านจารีตประเพณี วิถีความเป็นอยู่ การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน

8. การพัฒนาท้องถิ่น หมายถึง คนในชุมชนบ้านเม่นใหญ่ ได้รับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ชุมชนด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย และส่งผลให้คนในชุมชนมีการดำเนินชีวิตอย่างพึ่งพาตนเองได้

9. ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง คนในชุมชนบ้านเม่นใหญ่ที่มีการสั่งสมความรู้ จากการสืบความรู้และปฏิบัติกันมาอย่างยาวนาน จากรุ่นสู่รุ่นจนเกิดเป็นภูมิปัญญาฝังอยู่ในตัว จนสามารถ ถ่ายทอดความรู้ไปสู่รุ่นลูกหลานต่อไป

10. เครื่อง่ายวิทยาศาสตร์ชุมชน หมายถึง ชุมชนที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการสั่งสมองค์ความรู้วิทยาศาสตร์ชุมชน ในด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรคและที่อยู่อาศัย โดยเกิดจากการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ ได้แก่

หมู่บ้านป่อน้อย ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

หมู่บ้านฝายป่าบัว ตำบลหนองคูขาด อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

หมู่บ้านกุ่มบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

หมู่บ้านหนองโจดสวนมอน ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

11. การพหุลักษณะท้องถิ่น หมายถึง การศึกษาปรากฏการณ์ของชุมชนในด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิต ภายใต้ประเด็นเรื่องวิทยาศาสตร์ชุมชนในด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรคและที่อยู่อาศัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. นักเรียนเกิดการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ชุมชนอย่างเป็นกระบวนการ ได้ดีขึ้น
2. นักเรียนมีการใช้ชุดความรู้วิทยาศาสตร์ชุมชนที่เหมาะสม มีเหตุผลและพอเพียงกับสภาพการดำเนินชีวิตของตนเอง
3. นักเรียนและคนในชุมชนเห็นคุณค่าและใช้ประโยชน์จากชุดความรู้วิทยาศาสตร์ชุมชน มาดำเนินชีวิตประจำวัน นำสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองในทางที่ดีขึ้น
4. นักเรียนและคนในชุมชน รู้จักร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและรู้จักใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นเกื้อกูลต่อการดำเนินชีวิต
5. เป็นข้อเสนอเทศในการสร้างรูปแบบกระบวนการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ชุมชน สำหรับผู้ที่สนใจหรือที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้วิทยาศาสตร์